

Ingliz tilida xalqaro sohada ko'plab lingvistik vositalardan, xususan, so'z yasashdan foydalaniladi. Binobarin, ingliz tilida terminlar yasash maqsadida (prefiksatsiya, sufiksatsiya) bir nechta so'z yoki so'z birikmalaridan foydalanishi mumkin. Quyida ingliz tilida terminlarning yasash tamoyillari va uslublarini keltiramiz: Prefiksatsiya yordamida terminlar, asosan, ingliz tilida old so'z qo'shimchalari (pre, inter, im, re, de, com, con, dis, ex) orqali yasaladi va biror bir ish-harakatning oldindan bajarilganligini yoki bajarilishi kerakligini bildirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кунин А.В. Английская фразеология. - М.: ВШ. 1970. - 344 с.
2. Ўзбек халқ мақоллари. –Тошкент : F.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.1989. -511 б.
3. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. Москва: 1967.
4. Мезенцева Е.С. Пословичный фонд языка как фрагмент языкового сознания этноса // Вестник КазНУ. -№2. 2005. - с. 25.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. - Москва: Академия, 2001.-С.43
6. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008.
7. Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarning 2-bosqich talabalari uchun “Hozirgi o‘zbek adabiy tili darsiligi”.
8. KUSHBAKOVA, M., Zarina, R. U. Z. I. M. U. R. O. D. O. V. A., & Shahram, A. S. L. O. N. O. V. (2020). Innovative Methods and Ways to Teach and Learn Foreign Language. ECLSS Online 2020a, 146.
9. Rasulov, S., Akhmedova, G., Rustamova, K., Turamkulov, S., & Nurullayeva, N. (2020). Grape Shiny For Prevention And Nutritional Support Of Micronutrient Deficiency In Mothers And Children. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(07), 2020.
10. Матъякубова, Ф. Э., Рустамова, Х. Х., & Муродова, У. Р. (2020). ПАТОГЕНЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРАПИИ ХРОНИЧЕСКОГО ВИРУСНОГО ГЕПАТИТА В. Достижения науки и образования, (17 (71)), 86-91.
11. Aslonov, S., & Ruzimurodova, Z. (2020). INGLIZ TILINI O‘QITISHNING INNOVATSION USULLARI. Студенческий вестник, (12-5), 72-74.
12. Ахмеджанова, Н., & Аслонов, Ш. (2020). Семантические типы предикатов и фазовая членимость глагольного действия. Интернаука,(12-1), 27-29.

ИМОМ МОТУРИДИЙНИНГ “ТАЪВИЛОТУ-Л-ҚУРЪОН” АСАРИДА КЕЛТИРИЛГАН АРАБШУНОС ОЛИМЛАР

Нематов Оловхон

**Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот
маркази илмий ходими**

Аннотация

Мақолада буюк ватандошимиз Абу Мансур Мотуридийнинг араб тилшунослиги соҳасидаги беназир иқтидори илмий асослар билан ёритилади. Унинг бебаҳо асари бўлмиш “Таъвилоту-л-Қуръон”да келган арабшунос олимлар ҳақида маълумот берилади.

Калит сўзлар: Мутакаллим, муфассир, нахв, сарф, маоний, баён, бадиъ, фасоҳат, таъвил, эҳтимоллик.

Маълумки, Имом Мотуридий деганда, барчамизнинг кўз ўнгимизда буюк мутакаллим ва муфассир аллома намён бўлади. Улуғ аждодимизнинг илмий-маънавий фаолияти устида амалга оширилган ва оширилаётган тадқиқотларнинг барчаси – хоҳ юртимизда бўлсин, хоҳ ундан ташқарида – ана шу икки соҳага қаратилган десак, хато қилмаган бўламиз. Аммо Имом Мотуридий битган асарларга, хусусан, “Таъвилоту-л-Қуръон”га назар ташласак, унинг беназир қомусий аллома бўлганига шохид бўламиз. Бир марта Бухорога борганини ҳисобга олганда¹⁶, Самарқанд заминидан ташқарига чиқмаган алломанинг бу асарда илм-фаннинг деярли барча соҳаларига доир маълумотларни тақдим қилганининг ўзи бир мўжизадир. Маълумки, Қуръони карим маънолари устида фаолият олиб бормоқчи бўлган олимда бир қатор шартлар топилиши талаб қилинади. Ана шундай шартлардан бири муфассир араб тилини жуда яхши билиши керак. Бу ҳеч қандай изохга ўрин қолдирмайдиган шартдир. Қуръони Карим араб тилида нозил бўлган, араб тилини яхши билмай туриб, Қуръони Каримни биламан, дейиш мутлақо ноўриндир. Араб тили чексиз луғат уммони

билангина чегараланиб қолмайди. Балки, араб тили бундан бошқа яна бир неча улуг илмларни ўз ичига олгандир. Наҳв (араб тили грамматикаси), сарф (араб морфологияси), маоний, баён, бадий ва фасохат (риторика, нотиклик) каби илмлар шулар жумласидандир. Бу борада улуг тобеинлардан бўлмиш Мужоҳид розияллоҳу анҳунинг куйидаги гапларини келтиришнинг ўзи кифоя қилса керак, деб ўйлаймиз: “Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирган киши учун араб тили олими бўлмай туриб, Аллоҳнинг Китоби ҳақида сўз айтмоқ ҳалол эмас”¹⁷. Бу – жумҳур уламолар иттифоқ қилган умумий қоида!

Ушбу мақола Имом Мотуридийнинг араб тили билан боғлиқ кучли иқтидори, маҳорати ва салоҳиятини очиб беради. Буюк алломанинг “Таъвилот ал-Қуръон” асарига назар соладиган бўлсак, унда саҳобалар, тобеинлар ва муфассирлардан ташқари кўплаб арабшунос олимларнинг лексик-семантик қарашларини ҳам зикр қилиб ўтганини кўришимиз мумкин. Имом Мотуридий маънолари эҳтимоллик сўз ва ибораларга шарҳ беришда ўз фикрини қувватлаш учун уларнинг айрим қарашларига мурожаат қилган бўлса, айримларига танқидий ёндошган. Биз куйида “Таъвилот ал-Қуръон”дан Қуръони каримнинг 30-жузи тафсир қилинган қисмида номлари ва қарашлари келтирилган арабшунос олимлар билан танишиб чиқамиз:

1. Абу Авсажа. Тўлиқ исми Тавба ибн Қутайба Хужаймий Наҳвий Аъробий. Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида саккиз ўринда унинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган. “Ал-қанд” асари муаллифи: “У (Абу Авсажа) Самарқандга кирган ва у ерда истикомат қилган. Адабиёт бобида Абу Убайда Маъмар ибн Мусанно мазҳабидан юрган. Абу Мансур Мотуридийнинг адабиётдаги устози. Аштобдиза маҳалласидан бўлган Сайхон ибн Ҳозим Муаддиб ундан ривоят қилган”¹⁸, деб ёзади. Хўш, Абу Авсажанинг устози Абу Убайданинг адабиёт соҳасидаги мазҳаби қандай бўлган? Фуад Сизгин унинг “Мажозул Қуръон” (“Қуръонда келган мажозий иборалар”) номли асарини таҳқиқ қилиб ёзган муқаддимасининг 15-бетида ёзишича: “У Басра ва Куфадаги наҳвий мактаблардан ҳеч бирига эргашмаган. Яъни, у ўзи учун бирон бир мадраса ёки аввалгиларнинг фикри билан чекланиб қолишдан узоқ бўлган ҳолда араб тили грамматикасига оид масала ва муаммоларга назар соладиган мустақил шахсият кашф қилган”¹⁹.

Абу Авсажа эса Асмаий номи билан машҳур бўлган олим Абу Саид Абдулмалик ибн Қариб ибн Али ибн Асмаъ Боҳилийнинг шогирди бўлган. У араблар ровийси, тилшунос, шеърят ва топонимика илми билимдони. Бобоси Асмаъга нисбат берилиб, Асмаий дейилган. У Басрада туғилган ва 216/831 йили ўша ерда вафот этган. Асмаий кўп юртларни кезиб, уламолардан илм олган, ўзи борган юртлар топонимикаси билан шуғулланган. Сафаридан қайтган Асмаий ўзи билан олиб келган маълумотларни китоб қилиб, халифаларга туҳфа қилган ва эвазига кўплаб мукофотлар билан сийланган²⁰. Абу Авсажа воситасида Имом Мотуридийнинг тил ва адабиёт соҳасидаги санади Абу Убайда ва Асмаийга бориб туташади.

2. Абу Бакр Асам. Тўлиқ исми Абдурахмон ибн Кайсон Асам 201/816 йили Басрада туғилган. Ўзи муътазилий бўлса-да, кучли факих, муфассир, мутакаллим ва арабшунос олим бўлган. У муътазилийларнинг асосий қарашларига ҳилоф йўлни тутган. Жумладан, амри маъруф (шаръий буйруқлар), наҳйи мункар (шаръий тақиқлар) борасида қиличдан фойдаланиш лозим деган ақидага ишонмаган, ҳатто имомни тайинлаш вожиб деган фикрга ҳам қўшилмаган. Унинг фикрича, хавфсизлик ва адолат мавжуд бўлса имомнинг кераги йўқ бўлиши мумкин. Абу Бакр Асам 279/892 йили Басра шаҳрида вафот этган.

Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида йигирма беш ўринда Абу Бакр Асамнинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

3. Абу Муоз Наҳвий Боҳилий: Фазл ибн Халид Абу Муоз Наҳвий Марвазий, Боҳила қабиласининг иттифоқдоши. Абдуллоҳ ибн Муборак ва Убайд ибн Сулаймдан ҳадис ривоят қилган. Абу Муоздан Муҳаммад ибн Али ибн Ҳасан ибн Шақиқ ва юртдошлари ҳадис ривоят қилишган. Икки юз ўн биринчи йилда вафот этган. Унинг Қуръонга оид гўзал бир асари бор. Азҳарий “ат-Таҳзиб” китобида ундан кўплаб ҳадисларни ривоят қилган. Муҳаммад ибн Ҳиббон “Таърихус сиқот”да уни тўртинчи табақа вакиллари қаторида зикр қилган²². Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида икки ўринда Абу Муознинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

4. Абу Убайд Қосим ибн Саллом Ҳаравий бўлиб, 157/774 йили Ҳиротда таваллуд топган ва 224/838 йили Маккада вафот этган. У тилшунос, факих, муҳаддис, жарҳ ва таъдил (ровийларнинг ишончли ёки ишончсизлигини ўрганадиган фан) имомларидан бири бўлган. У “Ал ғарибул мусаннаф фил Қуръан” (“Қуръон ҳақида ёзилган ғароиб асар”), “Ғарибул ҳадис” (“Ҳадисдаги ғариб иборалар”), “Ғарибул Қуръан” (Қуръондаги ғариб иборалар), “Маъонил Қуръан” (“Қуръон маънолари”), “Аш-Шуъаро” (“Шоирлар”), “Ал-мақсур вал мамдуд” (“Қисқа алиф ва мадда белгиси қўйилган иборалар”), “Ал-кироъот” (“Қироат турлари”), “Ал-музаакар вал муаннас” (“Исмларда эркак ва аёл жинси”) ва

исломий иқтисод мавзусида ёзилган асарларнинг онаси ҳисобланмиш “Ал-амвол” (“Мол-мулклар”) каби кўплаб асарлар муаллифидир²³. Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида икки ўринда Абу Убайднинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

5. Абу Убайда Маъмар ибн Мусанна Таймий ҳижрий 110/728 йили Ҳасан Басрий вафот этган кечада туғилган. У Ҳишом ибн Урва ва бошқалардан ҳадис ривоят қилган. Лекин ҳадис соҳиби бўлмаган. Ундан Али ибн Мадиний ва бошқа бир қанча кишилар ҳадис ривоят қилган. У ривоят қилган ҳадислар саҳиҳ бўлган. Абу Убайда наҳв илмида жуда машҳур бўлган. Унинг “Мажозул Қуръон” (“Қуръонда келган мажозий иборалар”), “Ғарибул ҳадис” (“Ғариб ҳадислар”), “Мақталу Умар” (“Умарнинг ўлдирилиши”) ва “Ахборул ҳаж” (“Ҳаж хабарлари”) номли бир нечта китоблари бор. У 209/824 йили вафот этган²⁴. Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида етти ўринда Абу Убайданинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

6. Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Муҳаммад ибн Сарий ибн Саҳл Зажжож Бағдодий 241/855 йили Бағдодда туғилган. У аббосийлар халифалиги даврида яшаб ижод қилган уламолардан бири бўлиб, “Ал-иштиқок” (“Сўз ҳосил қилиш”), “Халқул инсон” (“Инсоннинг яратилиши”), тил ва адабиётга оид “Ал-амоли” (“Имлолар”), араб морфологиясига доир “Фаалту ва афъалту” (“Феълнинг ўтимли ва ўтимсиз шакли”), тилга доир “Ал-мусалла” (“Уч ҳарфлик иборалар”), “Иъробул Қуръон” (“Қуръон эъроби”) каби бир қатор асарлар битган. Уларнинг энг машҳури тафсир илмига доир “Маонил Қуръон” (“Қуръон маънолари”) асаридир. У ҳаётининг дастлабки даврларида шиша ва ойна ишлаб чиқариш ҳунари билан шуғуллангани учун Зажжож – ойнасоз, шишачи лақабини олган. Кейинчалик бу касбини ташлаб ўзини адабиётга урган. Мубаррад, Саълаб ва бошқалар қўлида таълим олган. Абу Исҳоқ Зажжож 311/923 йили Бағдодда вафот этган²⁵. Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида ўн уч ўринда Зажжожнинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

7. Али ибн Ҳамза ибн Абдуллоҳ ибн Усмон Кисойй Куфаликлардан. Ўша ердаги қишлоқлардан бирида туғилган ва ўша ерда таълим олган. Вояга етгач, наҳвни ўрганган ва илм талабида юрт кезган. Бағдодда яшаган. Куняси Абул Ҳасан. У етти қорининг бири ва ўз замонида кироат илмининг етук билимдони, машҳур наҳв олими бўлган. Имом Кисойй ҳижрий 189/805 йили Рай шаҳрида 70 ёшида вафот этган. Имом Кисойй “Маонил Қуръон” (“Қуръон маънолари”), “Ал-масодир” (“Ўзак ҳарфлар”), “Ал-хуруф” (“Ҳарфлар, товушлар”), “Ал-кироот” (“Қироат турлари”), “Ан-наводир” (“Нодир масалалар”), “Мухтасар фин наҳв” (“Наҳвга оид кичик рисола”), “Ал-муташобих фил Қуръон” (“Қуръондаги муташобих оятлар”) каби бир қанча китоблар ёзган²⁶. Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида уч ўринда Кисоййнинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

8. Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибн Муслим ибн Қутайба Дийнаварий. 213/828 йили Куфада туғилган. Лекин у ерда узоқ яшамаган. Кичкиналигида Бағдод шаҳрига кўчиб ўтиб, ўша ерда яшаган. Кўпчилик уламолар, жумладан, Имом Мотуридий ҳам уни Қутабий деб номлаган. Қутабий араб тили, инсонларнинг ҳаётида бўлиб ўтган воқеалар ва хабарлар ҳақидаги илмда машҳур олим бўлган. У тафсир илмида инсонларнинг энг олимроғи ҳисобланган. Қутабий сиқа (ишончли) киши бўлган. “Ғарибул Қуръон” (“Қуръондаги ғариб иборалар”), “Ғарибул ҳадис” (“Ҳадисдаги ғариб иборалар”), “Китобул маъориф” (“Маърифат китоби”), “Мушкилул Қуръон” (“Қуръондаги маъноси тушунарсиз иборалар”), “Мушкилул ҳадис” (“Ҳадисдаги маъноси тушунарсиз иборалар”) ва бошқа асарлари бордир. Қутабий ҳаётини дин хизмати ва уммат ақидасини ҳимоя қилиш билан ўтказган. У ҳижрий 276/899 йили вафот этган²⁷. Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида етти ўринда Қутабийнинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

9. Абу Закариё Яҳё ибн Зиёд ибн Абдуллоҳ ибн Манзур Дайламий наҳв фани уламоларидан бири. Гарчи мўйначилик қилмаган бўлса-да, Фарро, яъни мўйначи номи билан танилган. Чунки у гапни чиройли қилиб, безаб гапирган. Наҳв, тил ва адабиётнинг турли соҳаларида куфаликлар устози бўлган. “Мўминлар наҳв фанидаги амири”, деган мактовга сазовор бўлган. Саълаб: “Агар Фарро бўлмаганида эди араб тили мавжуд бўлмасди”, деган. Фарро наҳв илмини Абул Ҳасан Кисоййдан ўрганган. Фарро 144/761 йили Куфада туғилган ва Бағдодга кўчиб ўтиб, шу ерда кўпроқ яшаган. У 207/822 йили Макканинг йўлида 63 ёшида вафот этган. Имом Фарро тил бўйича пешқадам бўлишига қарамай, фақиҳ, мутакаллим, араблар тарихидан бохабар бўлган. Астрономия ва тиббиёт билимдони. У бир нечта китоблар таълиф этган. Имом Фарронинг китобларининг миқдори уч мингта қоғоз варағи бўлган²⁸. Имом Мотуридий Қуръони каримнинг 30-жузини тафсир қилиш жараёнида уч ўринда Фарронинг лексик-семантик қарашларини нақл қилиб ўтган.

Хулоса қилиб айтганда, Имом Мотуридий юқорида номлари келтирган машҳур ва етук арабшунос олимларнинг илмий мероси билан яқиндан таниш бўлган. Баъзи ўринларда уларнинг лингвистик, лексик-семантик қарашларини танқидий таҳлил қилиб ўтгани унинг кучли арабшунос

олим бўлганидан далолатдир. Имом Мотуридийнинг серқирра ижоди маҳсулини ўқиб ўрганиш, айниқса, арабшунослик жихатини чуқур тадқиқ қилиб кенг оммага тақдим этиш бизнинг шарафли бурчимиз бўлиб қолиши зарур.

Адабиётлар:

1. Доктор Аҳмад Саъд Даманхурий. Саддус суғур би сийрати аламил ҳуда Аби Мансур, 1-нашр, Иордания: Дорун нурил мубин, 2018. –Б.114.
2. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Қуръон илмлари, Тошкент: “Ҳилол-Нашр” нашриёт-матбааси, 2021. –Б.128.
3. Нажмиддин Насафий. Ал-қанд фи зикри уламои Самарқанд, Юсуф Ҳодий таҳқиқи билан, Эрон: марказу нашрит турсил махтут, 1-нашр, 1999. – Б.115,116.
4. Қаранг: Доктор Даманхурий. Саддус суғур би сийрати аламил ҳуда Аби Мансур, –Б.132.
5. Қаранг: Хайриддин ибн Маҳмуд ибн Муҳаммад ибн Али ибн Форис Зирикли. Ал-аълум, Байрут: Дорул илми лил малойин, 15-нашри, 2002. –Ж.4, –Б.162.
6. Қаранг: Доктор Даманхурий. Саддус суғур би сийрати аламил ҳуда Аби Мансур, –Б.132.
7. Салоҳиддин Халил ибн Айбак ибн Абдуллоҳ Сафадий. Ал-вофий бил вафаят, Аҳмад Арнаут ва Туркий Мустафо таҳқиқи билан, Байрут: Дору ихёут турс, 2000. –Ж.24, –Б.28.
8. Сафадий. Ал-вофий бил вафаят, –Ж.24, –Б.28.
9. Шамсиддин Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон ибн Қаймаз Заҳабий. Сияру аълумин нубалои, Шуайб Арнаут бошлиқ бир гуруҳ олимлар таҳқиқи остида, Байрут: Муассасатур рисола, 3-нашр, 1985. –Ж.9, –
10. Б.447; Абу Убайда Маъмар ибн Мусанно Таймий Басрий. Мажозул Қуръон, Муҳаммад Фуад Сизгин таҳқиқи билан, Қоҳира: Мактабатул Хонжи, 1961. –Ж.1, –Б.9 ва ундан кейинги бетлар.
11. Хайриддин Зирикли. Ал-аълум, –Ж.1, –Б.40.
12. Зирикли. Ал-аълум, –Ж.4, –Б.283; Абу Ҳасан Кисой. Муташибхотул Қуръон, Муҳаммад Муҳаммад Довуд муқаддимаси ва изоҳлари билан, Қоҳира: Дорул манор, 1-нашр, 1998. –Ж.1, –Б.9 ва ундан кейинги бетлар.
13. Заҳабий. Сияру аълумин нубалои, –Ж.17, –Б.23; Заҳабий. Тазкиратул ҳуффо, Байрут: Дорул кутубил илмия, 1998. –Ж.3, –Б.1018; Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибн Муслим ибн Қутайба Дийнаварий. Таъвилу мушкили Қуръон, Иброҳим Шамсиддин таҳқиқи билан, Байрут: Дорул кутубил илмия, –Б.6 ва ундан кейинги бетлар.
14. Зирикли. Ал-аълум, –Ж.8, –Б.146; Фарро. Маонил Қуръон, Аҳмад Юсуф Нажоти, Муҳаммад Али Нажжор, Абдулфаттоҳ Шалабий таҳқиқи билан, Қоҳира: Дорул мисрия, 1983. –Ж.1, –Б.7 ва ундан кейинги бетлар.

ЯЗЫКОВЫЕ И ЛИТЕРАТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПРОИЗВЕДЕНИЙ С. АЙНИ С ТАДЖИКСКОГО НА АНГЛИЙСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ

Тохирова Сарвиноз Хусеновна
ассистент кафедры английского языка
Самаркандского государственного
университета

*При переводе следует добираться
до непереводаемого,
только тогда можно по-настоящему
познать чужой народ, чужой язык.*

Гёте

Аннотация

В статье рассматриваются языковые и литературные особенности перевода произведений С. Айни с таджикского на английский и русский языки. Художественный перевод является типом литературного творчества, в ходе которого произведение, написанное на одном языке, передается на другой язык. Произведение Садриддина Айни «Ёддоштҳо» - «Воспоминания» был переведен непосредственно с таджикского на английский язык американскими профессорами Джон Перри и Рейчел Лер в 1998 году. Основная проблема является, прежде всего, специфика самого текста художественного произведения, его отличия от других типов текстов. В художественной литературе используются образы, которые создаются писателем разными языковыми средствами, а для осуществления данной цели им вовлекается все богатство языка, и задача переводчика передать все это на другой язык.

Ключевые слова: язык, перевод, переводчик, произведение, таджикский, английский, русский, творчество, словарь.

Annotatsiya